

СТРАТЕГИК РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ ТУРЛАРИ

Сайфуллаев Нодирбек Улуғбек ўғли

Мустақил тадқиқотчи

Аннотация. Ушбу мақолада давлатлар пайдо бўлган вақтдан бошлаб улар томонидан ишлаб чиқилган ёки амалиётда қўлланилган стратегияларнинг турлари, улардан фойдаланишнинг ўзига хос жиҳатлари ўрганилган ҳамда ушбу стратегиялардан самарали фойдаланган хорижий давлатлардан мисоллар келтирилган. Шунингдек, стратегик режалаштиришнинг оддий режа ёки режалаштиришдан фарқли томонлари илмий жиҳатдан очиб берилган.

Abstract. This article examines the types of strategies developed or used by states since their inception, the specific aspects of their use, and examples of foreign states that have effectively used these strategies. Also, the aspects of strategic planning that are different from ordinary planning or planning have been scientifically revealed.

Калит сўзлар: стратегик режалаштириш, доминант стратегия, мўлжалланган стратегия, пухта ўйланган стратегия, келишилган стратегия, миқдорий мақсад, сифат мақсади, тактик мақсад.

Key concepts: strategic planning, dominant strategy, targeted strategy, well-thought-out strategy, coordinated strategy, quantitative goal, qualitative goal, tactical goal.

Биз яшаётган кундалик ҳаётда ҳам ҳар бир шахс ўзининг бажариши керак бўлган амалларини у ёки бу даражада режалаштиради. Зеро, инсонга берилган онгнинг муҳим вазифаларидан бири ҳам англаш ва шу орқали режалаштиришдир. Шу ўринда режалаштириш ўзи нима? У нима учун керак? Стратегик режалаштириш билан оддий режалаштиришнинг фарқи нима? деган табиий савол туғилади. Бир қарашда бу икки тушунчанинг бир биридан фарқи деярли йўқдек кўринади, аммо соҳани тадқиқ қилган ва ўрганган мутахассисгина буларнинг ўртасидаги фарқни ажрата олади. Келтирилган тезисга факт сифатида айтиш мумкинки, барча режалаштирилган нарсалар ҳам стратегия бўлавермайди. Стратегик режалаштиришга оддий бир режа ёки жараён сифатида қарашади, бироқ аслида бундай эмас. У пухта ўйланган ва сиёсий-иқтисодий ҳисоб-китоблар билан ўлчанган бўлиши шарт ва лозимдир. Фақатгина шу юқори (*сифат назарда тутилмоқда*) даражада режалаштиришга стратегик режалаштириш десак тўғри бўлади.

Соҳани ўрганаётган мутахассис сифатида айтишимиз мумкинки, режалаштириш ҳақида қанча кўп ўқиган одам шунча чуқурроқ ўрганишни бошлашни ҳамда юқори даражада режалаштириш эса ўз навбатида бир биридан қизиқ ва мураккаб ўйин комбинацияларидан иборат бўлишини тушуниб етади. Шу нуқтаи-назардан соҳани

етук даражада билиш учун стратегик режалаштириш турлари ва талаблари билан яхши таниш бўлиш лозимлиги талаб қилинади. Бугунги кунгача соҳа олимлари томонидан ўрганилган ва амалиётда бир марта бўлса ҳам қўллаб кўрилган *стратегик режалаштириш турлари*³ сифатида қуйидагиларни мисол келтириш мумкин:

- Режалаштирилган стратегия;
- Мўлжалланган стратегия;
- Пухта тайёрланган стратегия;
- Буюрилган стратегия;
- Амалга оширилган (реализация қилинган) стратегия;
- Амалга олмаган (реализация қилинмаган) стратегия;
- Пайдо бўлаётган стратегия;
- Доминант стратегия;
- Келишилган стратегия.

Ушбу юқорида санаб ўтилган барча турдаги стратегиялар ўзининг мураккаб комбинациялари, амалга ошириш субъектлари ва бошқа ўзига хос жиҳатлари билан бир биридан фарқ қилади. Шулардан бир қанчасини кўриб чиқамиз.

Доминант стратегия – стратегиянинг шундай турики, исталган, танланган ёки рамзий “рақиблар” нима иш қилишларидан, қандай усулларни қўллашларидан ва сизни тўхтатиб қолиш учун жуда катта куч ва имкониятларини сафарбар қилишларидан қатъий назар режалаштирувчида албатта ютиш имконияти кафолатланган бўлади. Кези келганда буни покер ўйинидаги гўёки қўлида учта “туз” йиғилган омадли шахсга қиёсласак бўлади.⁴

Пухта тайёрланган стратегия – бу ҳам юқори даражада режалаштиришнинг шундай ўзига хос бир тури бўлиб, унда тизимли таҳлилнинг барча турларидан, жумладан, *математик, қиёсий, SWOT, омилли, “НМ” ва бошқа барча турдаги таҳлиллардан* фойдаланган ҳолда тайёрланади ҳамда стратегия муддати тугаб, ишлар сарҳисоб қилинганда, қўйилган мақсадларга тўлиқ эришилган, мақсадга эришишда энг мақбул йўللardan фойдаланилган, энг кам ҳаражат сарфланган, стратегияни амалга оширишда вужудга келган муаммоли вазиятлар, янги хавфлар ва замонавий геосиёсий тенденцияларга ҳам етарлича баҳо берилган ва самарали ечим топилган бўлади.

Мўлжалланган стратегияда – эса доимо иккинчи мақсад бўлади. Яъни, қўйилган асосий мақсаддан ташқари бирон бир исталган

³ Стратегик режалаштириш ва стратегик бошқарув. Стратегик режалаштириш воситалари. <https://uz.techconfronts.com/17170657-strategic-planning-and-strategic-management-strategic-planningtools#menu>.

⁴ Доминантлик (ўйинлар назарияси) // [.ru.wikipedia.org/wiki/Доминирование_\(теория_игр\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Доминирование_(теория_игр)).; 1944 йилда Жон Фон Нейман ва Моргенстерннинг “Ўйинлар назарияси ва хулқ-атвор” китоби асосида.

ҳолатнинг ёки вазиятнинг амалга ошиши, ишлаб чиқувчи ёки буюртмачи учун етарли бўлади.

Бунга мисол сифатида, 2017 йилда қабул қилинган Ўзбекистонни ривожлантиришнинг 5 та устувор йўналишлари бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”да “ягона дарча” тамойили асосида Давлат хизматлари маркази (ДХМ) тизимини жорий қилиш ва кўрсатилаётган хизматларни тўлиқ ушбу принцип асосида ишлашга ўтказиш мақсад қилинган эди⁵. Стратегия яқунлари бўйича давлат хизматлари жамият ҳаётига жорий қилиниб, тизими яратилди. Бироқ, давлат бошқаруви ва ҳокимият органлари томонидан амалга оширилиб келинаётган хизматлар тўлиқ ДХМга ўтказишга эришилмади. Ушбу ҳолатда эришилган натижанинг ўзи ҳам самарали ислоҳот бўлиб, мақсаднинг амалга ошмаган қисми билан чегараланилди. Қўйилган мақсад кейинги давлат стратегияларида босқичма-босқич амалга оширилиб келинмоқда.

Буюрилган стратегия – бу ҳам стратегиянинг шундай бир туридирки, бунда ташаббус таҳлилчи ёки реал вазиятдан келиб чиқиб белгиланмасдан балки, ижрочи олдида қўйилган вазифани бажариш учун ишлаб чиқилган бўлади холос. Шу сабабли ҳам ҳар бир режалаштирувчига бу турдаги стратегиядан қочиш тавсия этилади.

Стратегик режалаштиришнинг мавжуд турларидан ташқари унга қўйилган шундай талаблар борки, булар ҳам стратегик режалаштиришнинг оддий режалаштиришдан фарқини ажратишга ёрдам беради. Соҳага оид илмий адабиётларда стратегик режалаштириш доимо муддатли ва муайян жараён сифатида берилган. У асосан ёзма ҳужжатлар, чизмалар ва диаграммалар кўринишида бўлиши ҳамда ҳар доим олий ёки биринчи даражали (*агар мамлакатда парламентлик бошқаруви бўлса, бош вазир билан, президентликда президент ёки монархия бўлса, амир ёки олий раҳнамо*) раҳбар билан келишилган бўлишига аҳамият берилади, бу унинг амалиётга чидамлилигини кўрсатади. Мавжуд қутилган келажак қанчалик чуқур ўйланган бўлишига қарамасдан, стратегик режага реал вазиятдан келиб чиқиб баҳо берилади. Соҳибқирон Амир Темур айтганидек, “Ҳар қандай юқори даражадаги режа жанг майдонида вужудга келади”⁶.

Мисол учун: Япониянинг “Ҳонда” компанияси АҚШга кирганида кўпроқ юқори қувватга эга бўлган мотоциклларни сотишни режалаштирган, бироқ сотиш

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 9 февраль кундаги ПФ-4749-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг 5 та устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони.

⁶ Шарафиддин Али Йаздӣ “Зафарнома”. Т.; “Шарк”, 384, 1997 й. // <https://zavouz.com/books/tarixiy/Sharafiddin%20Ali%20azdiy.%20Zafarnoma.pdf>.

жараёнида ўрта ва кам қувватли маҳсулотлар кўпроқ сотилган ва бу жараён бош режани ўзгартириб юборган.⁷

Таъкидлаш жоизки, ушбу стратегик режалаштириш турларини бир қатор давлатлар муваффақиятли амалга ошириб, аниқ натижаларга эришган.

Стратегик режалаштириш турларини ўзида қўллаган ва юқорида санаб ўтилган ривожланган давлатлар ўзларининг ҳар навбатдаги стратегияларида камчиликларини тўлдириб борганлар ва муваффақиятли амалга ошганлари мақсадларини тартибли равишда кўпайтиришга ҳаракат қилганлар.

Шунингдек, стратегик режалаштириш жараёнида муҳит назариясини ҳам инобатга олиш талаб қилинади. Яъни, асосан макро ва микро муҳит бўлади. Макро муҳитга иқтисодий ҳолат, ҳуқуқий тартибга солиш, сиёсий жараёнлар, табиий муҳит, ресурслар, инфраструктура ва илмий-техникавий ҳолат кирса, микро муҳитга бўлса, кадрлар салоҳияти ва бошқарувни ташкил қилиш кабилар қиради.

Юқорида кўрсатилган стратегик режалаштириш турлари ва талабларидан келиб чиқиб, бугун Ўзбекистон шароитида шундай юқори сифатли, унумдор режа ишлаб чиқилиши керакки, бир қарашда содда, барча ҳаётий муҳим манфаатлар ва мақсадларни ўз ичига қамраб олган, яшовчан ҳамда доминантлиги таъминланган бўлиши керак. Шундагина ўзимиз режалаштирган муддатларда ривожланган давлатлар сафидан ўрин эгаллашимиз мумкин бўлади.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Стратегик режалаштириш ва стратегик бошқарув. Стратегик режалаштириш воситалари. <https://uz.techconfronts.com/17170657-strategic-planning-and-strategic-management-strategic-planningtools#menu>.
2. Доминантлик (ўйинлар назарияси) //ru.wikipedia.org/wiki/Доминирование_(теория_игр).; 1944 йилда Жон Фон Нейман ва Моргенстерннинг “Ўйинлар назарияси ва хулқ-атвор” китоби асосида.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 9 февраль кунидаги ПФ-4749-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг 5 та усувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони.
4. Шарафиддин Али Йаздий. “Зафарнома”. Т.; “Шарқ”, 384, 1997 й. // <https://ziyouz.com/books/tarixiy/Sharafiddin%20Ali%20Yazdiy.%20Zafarnoma.pdf>.

⁷ Сиёсий фанлар доктори Бахтиёр Омон. “Япония иқтисодиётининг мўжизалари” номли мақола. Нурубод тумани ҳокимлиги веб-сайти. 2019 й.